ПОЛИТОЛОГИ XXV
Эрдэм шинжилгээний бичиг №25: 236-244 дэх тал

СОНГУУЛИЙН ИРЦЭНД САНАЛ ӨГӨХ ХЭЛБЭР НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

Б.Цолмонбаяр
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Д.Ундрах
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн профессор

Хураангуй:

Энэхүү өгүүлэлд сонгуулийн ирц, оролцоонд санал өгөх шинэлэг хэлбэрүүд эергээр нөлөөлж сонгогчдын идэвхи дээшилж байгааг дэлхий дахины туршлагад тулгуурлан судалж, Монгол улсад саналаа өгдөггүй залуучуудын бүлэг, гадаадад буй монголчууд, санал авах өдөр хаяган дээрээ байх боломжгүй ажил эрхэлдэг иргэдийн санал өгөх эрхийг хангахын тулд цахим болон бусад шинэлэг хэлбэрийг нэвтрүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байгааг тус судалгаагаар харуулахыг зорьлоо.

***Түлхүүр үгс**:* цахим сонгууль, урьдчилж саналаа өгөх, шуудангаар саналаа явуулах, сонгуулийн ирц, оролцоо, сонгогчийн үйл байдал

Удиртгал

Улс төрийн үйл байдлын хамгийн түгээмэл хэлбэр бол сонгогчдын үйл байдал юм. Сонгуульд үл оролцох сонгогчдын хувь нэмэгдэх нь иргэний нийгмийн хөгжил, засаглалын легитимт шинж алдагдахад хүргэдэг. Сонгогчдын үйл байдлын судалгааны нэг чухал хэсэг бол сонгуульд оролцож санал өгөхгүй байх шалтгааныг судлах юм. Иймээс дэлхийн улс орнууд сонгуулийн идэвхи оролцоог дээшлүүлэхийн тулд санал өгөх хэлбэр төрлүүдийг шинээр бий болгож нэвтрүүлсээр байна. Энэ үйл явц ковидийн тархалттай үед зохион байгуулагдсан сонгуулиудад идэвхитэй нэвтэрч эдүгээ олон оронд цахимаар санал хураах, шуудангаар урьдчилж саналаа өгөх, олон нийтийн үйлчилгээний газар, зогсоолуудад цахим санал өгөх төхөөрөмж бүхий ажилтнуудыг ажиллуулах зэрэг олон хэлбэр төрлүүд шинээр хэрэглэгдэж байна.

Сонгуулийн оролцооны шинэ хэлбэр

Цар тахлын үед 33 орон сонгуулиа хийсэн байдаг. Эдгээр улс санал хураах шинэлэг хэлбэрүүдийг нэвтрүүлсэн. Үүнийг бусад орнууд хэрэгжүүлж хэвших арга хэрэгсэл болсон талаар судалгаануудад дурдсан байдаг. Тухайлбал АНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд 22.6 хувь урьдчилан санал хураалт, 36.15 хувь нь сонгуулийн өдөр биечлэн, 41.23 хувь нь шуудангаар саналаа өгч оролцсон байна. Зарим мужуудад томоохон орон сууцны зогсоолын гарц, үйлчилгээний төвүүдийн хүлээлгийн хэсэгт машинаасаа саналаа өгөх хэлбэр ашигласан бөгөөд энэ хэлбэрээр саналаа өгсөн сонгогчдын дөрөвний нэг нь өмнө нь огт саналаа өгч байгаагүй шинэ сонгогчид оролцсон байна. Мөн гар утаснаасаа шууд саналаа өгөх боломжтой санал авах самбаруудыг олон нийтийн газруудад байрлуулдаг хэлбэр бас бий. Одоогоор дэлхийн 50 орчим улс орон саналаа шуудангаар өгдөг бөгөөд 18 улсад цахимаар сонгуульд оролцож байна. Цахим санал хураалтанд сонгогч олон удаа оролцох боломжтойгоор улс орнууд сонгуулиа зохион байгуулж байна. Тухайлбал Эстони улсад саналаа өөрчилж дахин санал өгөх боломжтой байдаг байна. Тэгэхээр саналаа өгөхөд аль болох сонгогчдод чирэгдэлгүй, технологи ашигласан хэлбэрээр мөн сонгуулийн кампанит ажлын явцад тухайн ссонгогчийн санал өөрчлөгдсөн бол дахин санал өгөх боломжоор хангаж зохион байгуулж байгааг анхаарч манай улс өөрсдийн боломж нөөцөнд тулгуурлан нэвтрүүлж ажиллах шаардлагатай байна. Монгол улс иргэний цахим гарын үсэг, и-Монгол аппликейшн, ДАН системээ хөгжүүлж чадсан нь цаашид цахим хэлбэрээр санал авах боломжийг бүрдүүлж өгөх алхам болов.

Ковидийн үед АНУ-ын муж улсуудад хийгдсэн судалгаанаас харахад “Та зайнаас санал өгөх хүсэлтийг хүн бүрт олгох ёстой гэж бодож байна уу, эсвэл зөвхөн ахмад настан, гадаадад байгаа цэргийн албан хаагчдад олгох ёстой гэж бодож байна уу?” гэсэн асуултын хариултуудыг хүйсээр нь ангилвал, бүх хүнд зайнаас санал өгөх хүсэлтийг олгох нь зүйтэй хэмээн оролцогчдын 56% болох эмэгтэйчүүд үзсэн байна, тусгай бүлэг хүмүүст олгох ёстой гэж үзсэн оролцогчдын дийлэнх нь эрэгтэйчүүд байсан байна.

Хамгийн сонирхолтой нь Ардчилсан намын эмэгтэйчүүд бусад намын эмэгтэйчүүдээс 2 дахин илүү зайнаас санал өгөх хувилбаруудыг дэмжиж байсан бөгөөд Ардчилсан намын эрэгтэйчүүд нөхцөл байдлаас хамаарна гэж хариулах нь зөвхөн тусгай бүлэгт зайнаас санал өгөх нь зүйтэй гэснээс бага хувь эзэлж байжээ. Харин консерватив намынхан эрэгтэй эмэгтэй ялгаагүй зайнаас санал өгөх хувилбарыг тийм ч их дэмжээгүй байна.

Өндөр боловсролтой, гэр бүлийн өндөр орлоготой, болон настай байх тусмаа зайнаас болон шуудангаар санал өгөх хувилбаруудыг илүү дэмжиж байжээ.

[1] Вирусээр халдварлах хамгийн өндөр эрсдэлтэй настай хүмүүс шуудангаар санал өгөхийг илүүд үзэж харин залуу хүмүүс болон бага орлоготой хүмүүс биечлэн очиж өгөх хандлагатай байсан байна. Сонгуулийн ирцийн ихэнх хувийг 45-80 насны хүмүүс эзэлдэг ч залуу үе сонгуульд оролцох идэвхи санал хураалтын шинэ төрлүүдтэй холбоотойгоор нэмэгдэж байна. [2]Сонгогчид машиндаа саналаа өгсөн сонгогчдын 25% нь анх удаа сонгуульд оролцсон байна.[3] 2020 оны Америкийн ерөнхийлөгчийн сонгууль дах Ковид-19 вирусын нөлөө [4]

Шуудангаар ирсэн саналын нийт саналд эзлэх хувь нь 2012 онд 15.7% байсан бол 2020 онд 41.2% болж нэмэгдсэн байна.

Зураг 1: АНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд шуудангаар ирүүлсэн саналын тоо[5]

Table 1: Postal voting at recent US presidential elections

	Postal voters	Total voters	% of voters who voted by post
2012	20,517,087	130,292,355	15.75
2016	24,218,607	138,846,571	17.44
2020	65,487,735	158,831,694	41.23

Source: Data from US Election Project (www.electproject.org) and the EAC's Electoral Administration and Voting Surveys 2012 and 2016 (US Electoral Assistance Commission 2013; US Electoral Assistance Commission 2017).

Эрт очиж өгсөн саналын нийт саналд эзлэх хувь нь 2012 онд 9% байсан бол 2020 онд 22.6% болж нэмэгджээ.

---

[1] АНУ 2020 оны сонгуулийн судалгаа https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7853733/

[2] Калифорния мужийн их сургуулийн улс төрийн шинжлэх ухааны дэд профессор, доктор Lisa Bryant https://www.sciline.org/elections/psychological-voter-turnout-choice/

[3] https://www.govtech.com/analytics/data-on-voter-behavior-and-covid-19-fuels-student-research.html/Техас, Харрис каунти/

[4] https://www.idea.int/sites/default/files/impact-of-covid-19-on-the-2020-us-presidential-election.pdf

[5] https://www.idea.int/sites/default/files/impact-of-covid-19-on-the-2020-us-presidential-election.pdf

Зураг 2: АНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд урьдчилж өгсөн саналын тоо[6]

Table 2: Early in-person voting at recent US presidential elections

	Early in-person voters	Total voters	% of voters who voted early
2012	11,794,312	130,292,355	9.05
2016	23,024,146	138,846,571	16.58
2020	35,935,583	158,831,694	22.62

Source: Data from US Election Project <http:www.electproject.org>.

Судлаачид дүгнэхдээ, иргэд санал өгөх илүү хялбар хувилбарыг сонгох нь үеэс үед харагдаж байна, энэ ирээдүйн цар тахалгүй үеийн сонгуульд ч эдгээр хувилбараас сонгох магадлал өндөр хэмээн үзжээ.

Цахим санал хураалтыг Армен, Канад, Эстон, Арабын нэгдсэн Эмират улсууд амжилттай зохион байгуулж байгаа бөгөөд Франц, Мексик, Швейцарь улс шинээр танилцах шатанд, мөн Филиппин, ОХУ, Панам, Оман улсууд шинээр туршиж хэрэглээд байна. Австрали, Финланд, Пакистан, АНУ зэрэг улсууд ковидийн дараанаас түр зогсоож, Непал, Латив, БНСУ цахим сонгуулийн талаар хэлэлцэж эхлээд байна.[7] 2005 оноос эхлэн цахим санал хураалтыг хэрэглэж эхэлсэн Эстони улс 2025 онд сонгогчдын 51% нь цахимаар саналаа өгч сонгуулийн ирц жилээс жилд дээшилсэн байна. Эстон улсын жишээн дээр судлаачид санал өгөхгүй сонгуульд оролцохгүй байх нь дан ганц социал шалтгаантай холбоотой биш юм гол шалтгаан нь залуу, шинэ сонгогчдод санал авах “ухаалаг” технологи дутагдсантай холбоотой гэж тэмдэглэдэг.

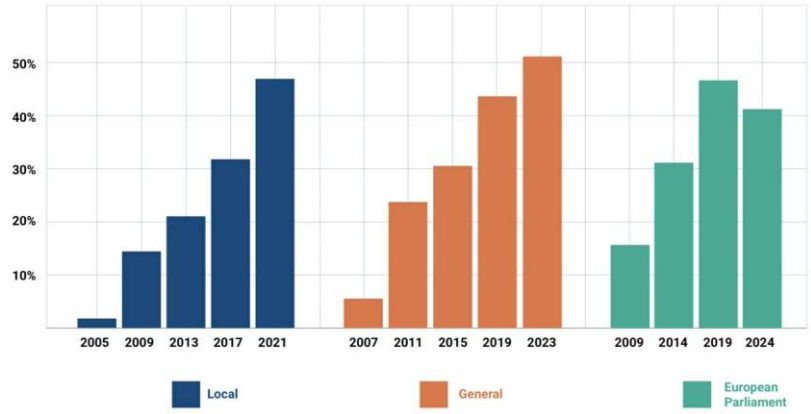
Зураг 3: Эстон улсын сонгуулийн ирц[8]

[6] https://www.idea.int/sites/default/files/impact-of-covid-19-on-the-2020-us-presidential-election.pdf

[7] https://www.idea.int/sites/default/files/2025-11/online-voting-current-and-future-practices.pdf

[8] https://www.idea.int/sites/default/files/2025-11/online-voting-current-and-future-practices.pdf

Figure 2.1. **Voter turnout in Estonia**

Note: The weight of Internet voting compared to other voting channels.
Source: Valimised, Statistics about Internet voting in Estonia, [n.d.], <https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia>, accessed 25 August 2025-

Канад улсын хувьд цахим санал хураалтын систем ашигласнаар муж мужийн сонгогчдын тооноос хамааран 3-7 хувиар сонгуулийн ирц нэмэгдсэн байна. АНЭУ-ын хувьд сонгуулийн ирц 2011 онд 27% байсан бол 2023 онд 43.9% болж нэмэгдсэн байна.

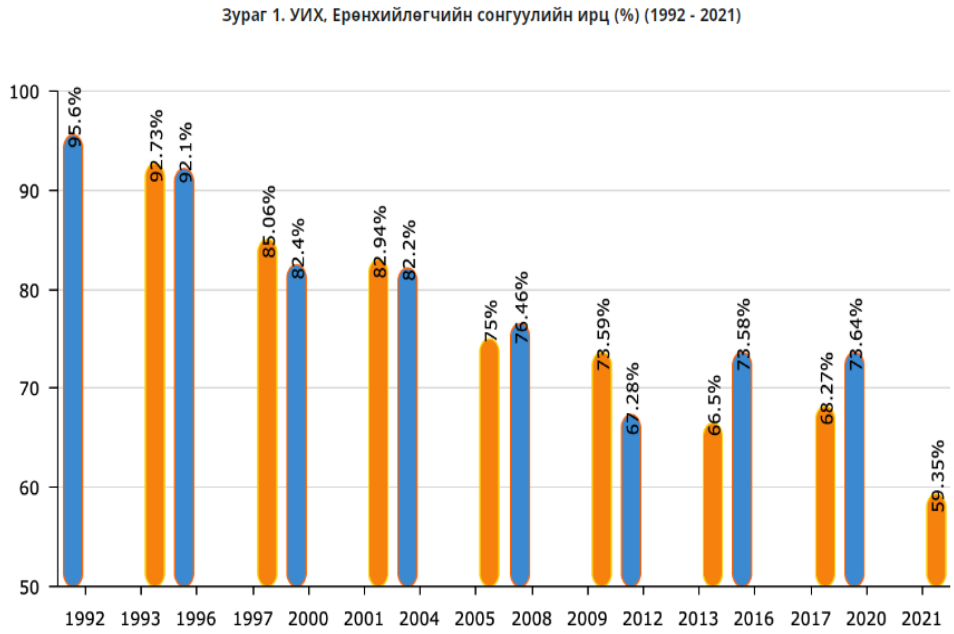
Монгол сонгогчдын сонгуулийн оролцоо

Монгол улсын хувьд санал авах байранд биечлэн болон хайрцгаар голчлон авч байгаа бөгөөд гадаадад байгаа монгол иргэдийн саналыг цахимаар авах, урьдчилсан санал авах арга хэлбэрүүдийг хэрэглэж цаашид эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгохоор УИХ, СЕХ зэрэг холбогдох байгууллагууд ажиллаж байна. Эрх зүйн орчныг өөрчлөх ажлын хүрээнд саналаа өгөхөөс зайлсхийдэг залуучуудын бүлэгт цахимаар санал өгөх хэлбэрийг шийдэж чадвал сонгуулийн ирцэнд эергээр нөлөөлөх боломжтой.

Монгол улсад 1992 оны шинэ Үндсэн хууль батлагдсан цагаас хойш УИХ, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд тус бүр 8 удаа, ИТХ-ын 7 удаагийн сонгуульд нийт 23 сонгуульд иргэд саналаа өгч оролцжээ.

УИХ-ын 1992–2012 оны сонгуульд сонгогчдын ирц 28.32%-иар буурсан бол 2016 оноос нэмэгдэн 73.58% болж, 2020 онд тогтворжин 73.64% болсон. 2020 оны сонгуулийг 1992 онтой харьцуулахад 21.96%-иар буурсан байна. Ерөнхийлөгчийн 8 удаагийн сонгуульд 2017 оны 2%-ийн өсөлтийг эс тооцвол 2021 оны сонгуулийн ирцийг 1993 оны сонгогчдын ирцтэй харьцуулахад 33,38%-иар буурчээ.

Зураг 4: Сонгуулийн ирц[9]

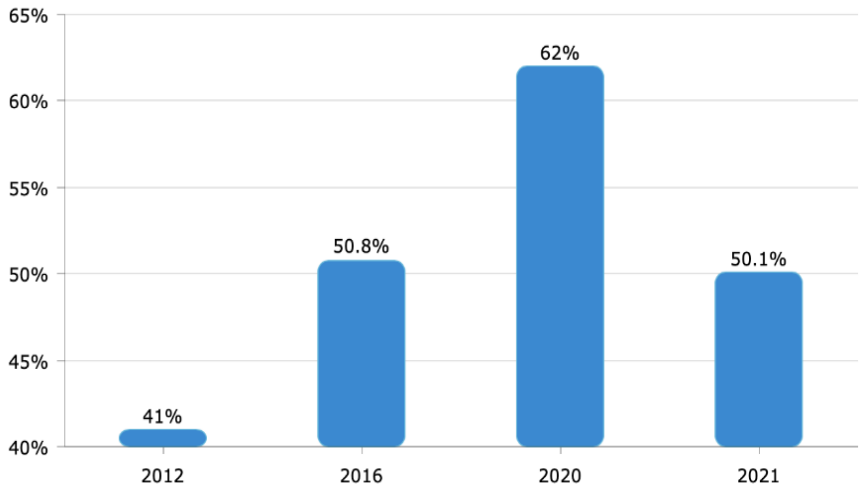

Насны бүлгийн хувьд 18-19 насныхны ирц хамгийн өндөр, 20-24 насныхан хамгийн бага ирцтэй. Залуучууд бусад насныхнаас 8.3%-иар доогуур ирцтэй, 65-69 насны сонгогчдын ирцээс 26.86%-иар бага байна.

Зураг 5: 18-35 насны залуучуудын сонгуулийн ирц[10]

[9] https://ikon.mn/n/29fk
[10] https://ikon.mn/n/29fk

Зураг 2. 18 – 35 насны залуучуудын сонгуулийн оролцоо (%) (2012 - 2021)

Сонгогчдын ирцийг насаар нь ангилан авч үзвэл Монголын сонгуулийн насны иргэдийн 44%-ийг эзэлдэг 18-35 насны залуучуудын сонгуулийн оролцоо хангалтгүй буюу хоёр хүний нэг нь л саналаа өгч байна**.** Үүн дотроо анх удаа санал өгч байгаа 18-19 насны сонгогчдын ирц 20-24 насны сонгогчдоос 12.73%, 25-29 сонгогчдоос 10.13%, 30-34 насны сонгогчдоос 2.41%-иар илүү байгаа нь иргэний үүргийн тухай ойлголт энэ насныханд шинэ мэдээлэл болж байдагтай холбоотой. 2021 оны сонгуулиар 20-24 насны сонгогчдын ирц хамгийн бага 43.72% байсан ба 15 аймагт 40%-иас доош ирцтэй байсан байна. Энэ нь 148.4 мянган оюутнуудын ихэнхи нь энэ насныхан, хөдөө орон нутагт ажлын байр хомс, төв суурин газар түр оршин суух, нэг газраа тогтвортой амьдардаггүйн улмаас хаягийн мэдээлэл дутуу, зөрүүтэй байдлаас санал өгөх болмжгүй байх магадлалтай юм. Нийслэл Улаанбаатар хотын хувьд 2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн 18-34 насныхны ирц 18-34 нас 56.27%, 18-19 нас 63.63%, 20-24 нас 54.08%, **25-29 нас 51.68%,** 30-34 нас 55.72% байсан байна. Эдгээр насны бүлгийн ирцэд анхаарч зөвхөн гадаадад байгаа иргэдийн саналыг цахимаар авахаас гадна залуучуудын саналыг авах шинэ технологи нэвтрүүлэх шаардлагатай.

Залуучуудын сонгуулийн оролцоо муу байгаа нь улс төрийн институциас гадна бусад төрийн байгууллагад итгэх итгэл сул байгаатай холбоотой. КАС, БНОУХ-ийн залуучуудын дунд хийсэн судалгаагаар итгэл хүлээсэн нам, улс төрч байхгүй, улс төр сонирхдоггүй, итгэдэггүй учраас сонгуульд оролцдоггүй, нөгөө талаас улс төрийн намуудад судалгаанд оролцогчдын 60% нь сөрөг, УИХ-д 56% сөрөг үнэлгээ өгчээ.Нөгөө талаас санал авах өдөр саналаа зөвхөн биечлэн очих хэлбэр голлодог учраас санал хураалтанд амжиж оролцох боломжгүй байдаг байна. Сонгуулийн ирц,

оролцоо буурч байгаа шалтгаан нөхцлийг тодруулахаар Сонгуулийн ерөнхий хорооноос 2025 онд хийгдсэн судалгааны тайланд санал авах өдөр судалгаанд оролцогчдын 33.9% нь байнгын оршин суугаа газраасаа өөр хаягт байсан, 7.7% нь оюутан, оршин суух хаягнаас өөр газарт байсан, 0.5% нь гадаад улсад байсан тул саналаа өгөөгүй гэсэн байна. [11] Тус судалгаанаас харахад зайлшгүй цахим санал хураалт, урьдчилж санал өгөх, шууданган саналаа явуулах зэрэг шинэлэг хэлбэрүүдийг нэвтрүүлэх шаардлагатай нь тодорхой юм.

Дүгнэлт

Эцэст нь дүгнэхэд сонгогч биечлэн саналаа өгөхөөс гадна цахимаар, шууданган, урьдчилж очиж өгөх, олон нийтийн үйлчилгээний газруудад зэрэг олон төрлөөр санал өгөх боломжтой байх нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлж байна.

Монгол улсын хувьд зөвхөн гадаадад амьдардаг иргэдийн саналыг төдийгүй сонгуулийн оролцоо ирц багатай залуу сонгогчдын саналыг цахим хэлбэрээр авах нь сонгуулийн ирцийг дээшлүүлэх чухал алхам болно. Сонгуульд залуучууд оролцохгүй байгаа шалтгаан нь нийгэм улс төрийн хүчин зүйлтэй холбоотой гэхээс илүүтэй санал хураах ухаалаг технологи дутагдсантай холбоотой гэж судлаачид дүгнэж байна. Шинэ сонгогч, залуучуудад автомашин дотроос саналаа өгөх шинэлэг арга хэлбэр таалагдсан байна.

Цахим санал хураах хэлбэрийг зарим оронд олон дахин өгч өмнөх саналаа өөрчлөх боломжийг сонгогчдод олгож байгаа нь сонгогчдод төдийгүй псеофологийн салбарт чухал ач холбогдолтой гэж судлаачид тэмдэглэжээ.

Урьдчилж санал өгөх хэлбэрээр санал авахдаа хугацааг компанит ажил эхэлсэнтэй зэрэгцүүлж нээх нь санал авах өдөр хаяган дээрээ байхгүй сонгогчдод илүү уян хатан шийдэл болж байна.

Цахимаар санал өгөх хэлбэр нь сонгогчдод чирэгдэлгүй байхаас гадна сонгуулийн ирцийг дээшлүүлж, зардал, төсөвт хэмнэлт авчирч байна.

Ном зүй

[11] https://mass.mn/n/104070

1. KAS Залуучуудын улс төрийн оролцоо судалгаа, 2016 https://www.kas.de/mn/web/mongolei/einzeltitel/-/content/politische-partizipation-junger-menschen1
2. С.Мөнхбат.Монголын сонгогчдын улс төрийн үйл байдал ба намууд, 2023
3. Эх сурвалж АНУ 2020 оны сонгуулийн судалгаа. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7853733/
4. Калифорния мужийн их сургуулийн улс төрийн шинжлэх ухааны дэд профессор, доктор Lisa Bryant https://www.sciline.org/elections/psychological-voter-turnout-choice/
5. https://www.idea.int/sites/default/files/impact-of-covid-19-on-the-2020-us-presidential-election.pdf
6. https://www.govtech.com/analytics/data-on-voter-behavior-and-covid-19-fuels-student-research.html /Техас, Харрис каунти/
7. https://mass.mn/n/104070
8. https://www.idea.int/sites/default/files/2025-11/online-voting-current-and-future-practices.pdf
9. https://ikon.mn/n/29fk Доктор Н.Мягмарцоож Залуу сонгогчдын ирц, түүнд нөлөөлөгч хүчин зүйл нийтлэл

IMPACT OF ONLINE VOTING SYSTEM ON VOTER TURNOUT

Abstract: The article aims to demonstrate that innovative forms of voting have a positive impact on voter turnout and participation, and that voter turnout is increasing based on global experience. It also says about the need to use electronic and innovative new arrangements to ensure the right to vote for the under-voting youth group in Mongolia, Mongolians abroad, and working citizens who cannot be at their home addresses on election day.

Keywords: Internet voting, voter behavior, voter turnout, voting form, postal voter, early-in vote